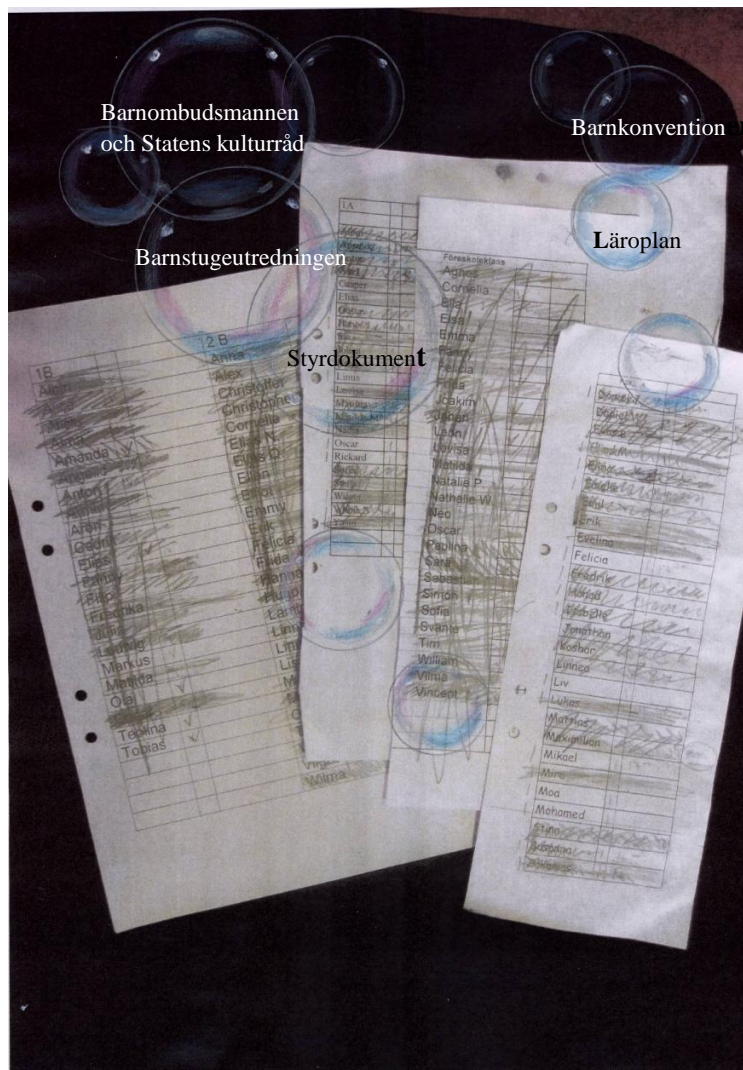

BARN RITAR VÄL ÄNDÅ!

En undersökning om förutsättningar för bild- och formverksamhet för yngre barn i skola och fritidshem

Författare: Ann-Louise Järvklo

Konstfack Institutionen för bildpedagogik

BILDPEDAGOGIK C 61 - 90 hp.

Examensarbete 15 hp.

Handledare: Kajsa Tegnér

Opponent: Susanna Åhnstrand

Datum för examination: 2010-05-27

Abstrakt

Den här uppsatsen handlar om förutsättningar för skapande verksamhet för barn i årskurs 1 och 2 samt på fritidshem i Stockholmstrakten. När och hur används skapande verksamhet? Bilder i skolan tillverkas exempelvis med olika syften, dels för att illustrera berättelser eller som hjälp att lättare förstå basämnen. Eget skapande, mest i form av teckning används som något att göra i väntan på att lärare ska komma eller för att vänta in kamrater som ska bli klara med skoluppgifter. Vilka möjligheter finns det för skapande verksamhet under dagen i skola och fritidshem? Min frågeställning har varit vilka förutsättningar som finns för bild- och formverksamhet i barngrupperna. Ett syfte har varit att kunna relatera till min egen situation som pedagog. Resultatet visade att pedagoger är intresserade av att bedriva bild- och formverksamhet med barnen om de så kallade ramfaktorerna medger detta. Speciellt på fritidshemmet gäller idag stora barngrupper för en liten personalgrupp, vilket gör mindre förutsättningar för bild- och formverksamhet. En viktig förutsättning är också att pedagogerna har kunskaper i ämnet. Undersökningen har genomförts med hjälp av en kvalitativ metod med fallstudier genom intervjuer av fem pedagoger.

Omslagsbilden visar närvarolistor på barn där den överstruken texten visar på en stressad situation för personalen. De målade såpbubblorna är tänkt att symbolisera visioner med ord från skilda styrdokument som ett motsatsförhållande till verkligheten.

Innehållsförteckning

1 Inledning	3
1.1 Introduktion	3
1.2 Bakgrund	4
1.3 Syfte	5
1.4 Förtydligande av begrepp	5
1.5 Frågeställning	6
1.6 Urval och avgränsning	6
1.7 Empiriskt material och datainsamling	7
1.8 Metod	7
1.8.1 Etnografi	7
1.8.2 Aktionsforskning	8
1.9 Tillvägagångssätt	9
1.10 Teori/tolkningsram	11
1.10.1 Diskursanalys	11
1.10.2 Ramfaktorteorin	12
1.11 Tidigare forskning i bildpedagogik för barn	13
1.12 Barns behov av kunskap och övning i bild- och form	14
1.13 Barns deltagande i skapandet av kunskap	16
2 Bearbetning och analys	17
2.1 Presentation av informanter	17
2.2 Värdering av bildämnet	18
2.3 En förändrad verksamhet på fritidshemmen	20
2.4 Personaltillgång på fritidshemmet	20
2.5 Tid för bild- och form	21
2.6 Bild- och formverksamhet i de olika grupperna och klasserna	22
2.7 Vad gör barnen på bildlektionerna	23
2.8 Vilken utbildning i bild- och form har pedagogerna	24
2.9 Variant av aktionsforskning i barngrupp	25
3 Resultat och tolkning	26
3.1 Uppmaningar i tidigare forskning ställt mot den konkreta verkligheten	26
4 Slutdiskussion	28
4.1 Värdering av bildämnet	28
4.2 Faktorer som ger förutsättningar för estetisk verksamhet	30
5 Källförteckning	31
5.1 Tryckta källor	31
5.2 Otryckta källor	32
5.3 Bilagor	33
5.4 Bildförteckning	33

1 Inledning

1.1 Introduktion

Den här undersökningen handlar om förutsättningar för bild- och formverksamhet i skolan för barn i årskurserna 1 och 2 och på fritidshem. I dag är fritidshemmen knutna till skolan med klassamverkan som kan fungera på olika sätt. Genom att det finns fler vuxna i klassen ges även möjlighet att dela upp klassen i halvklasser. Som fritidspedagog med bild- och konstkunskaper har jag arbetat med bild- och formverksamhet inom skolsamverkan. När jag haft tillfälle att möta bildpedagoger eller bildlärare har dessa lärare arbetat mest med högstadieelever. Det har haft till följd att jag ställt mig frågan hur det fungerar på andra skolor och fritidshem. Idag har gruppstorlekarna ökat på de kommunala fritidshemmen i Stockholmsområdet, vilket gör att möjligheter för aktiviteter minskar. Ett antagande är därför att skapande verksamhet bedrivs i mindre omfattning på fritidshemmet idag, än för ett antal år sedan. Längre fram i texten, i stycket *Teori/tolkningsram*, redogör jag mer utförligt för de faktorer som påverkar möjligheterna att bedriva bildpedagogik. De så kallade *ramfaktorer* som ger villkor för att kunna bedriva en bild- och formverksamhet är framförallt att det finns tillgång till fungerande lokal, att antalet barn inte är för många under aktiviteten och att det finns tid för verksamheten. En annan ramfaktor är pedagogens kunskaper i bild- och form.

I grundskolans kursplan finns mål i ämnet bild uttalade för årskurs 5 och årskurs 9. Jag har undersökt om det finns något mål angivet i läroplanen för årskurs 1 till och med 3. Jag har också läst litteratur i ämnet för att se vad som gör skapande verksamhet viktig i barns utveckling. Det som framkommit i litteraturen har jag jämfört med en konkret pedagogisk praktik, med fokus på förutsättningar för bild och skapande som verksamhet för barn ifrån sju till och med nio år. Sammanfattningsvis pekar den tidigare forskningen på att skapande verksamhet är viktig för barn, bland annat för att utveckla kreativitet och självkänsla. Jag har undersökt på vilket sätt estetisk verksamhet förekommer och hur möjligheten att bedriva denna verksamhet ser ut. Med den här uppsatsen har jag velat uppmärksamma hur förutsättningar för bild- och formverksamhet kan se ut på några skolor och fritidshem och undersökt om det motsvarar vad som är skrivet i läroplanerna. I dessa står bland annat att barn behöver bli medvetna om bilden som språk, annars riskeras delvis förmågan att meddela sig med andra och tolka omvärlden.

1.2 Bakgrund

Det som den tidigare forskningen ser som viktigt kommer att ställas mot det pedagogerna berättar om verksamheten ute på skolor och fritidshem. Fungerar bild- och form som aktivitet på fritidshem med de stora barngrupper som finns idag? Inom skolan finns ofta bildlärare för barn i årskurserna 7 - 9, men hur mycket satsas på barn i de lägre åldrarna i skolan? För att försöka besvara dessa frågor sker ett utforskande av två skolklasser läsåret 2009/2010 i en Stockholmsförort där grupperna på fritidshem ökat till mellan sextio till hundra barn. Tidigare var det i regel omkring hälften av det antalet barn per avdelning. Min egen erfarenhet är av trettio barn i en grupp på 1990-talet. Liksom många andra fritidspedagoger har jag ambitionen att vilja stödja barns skapande och kreativa förmåga, samtidigt som jag upplever att det ges allt mindre förutsättningar speciellt på eftermiddagens fritidshemstid.

Skolverket är den myndighet som styr skolornas verksamhet genom läroplaner och kursplaner. I den kursplan som är inrättad 2000-07 som finns på Skolverkets hemsida idag, finns inget specifikt mål angivet för bildämnet för barn i årskurs 1 - 3.¹ För trettio år sedan, 1980 fanns barnen i dessa åldrar nämnda. Då skrev Kerstin Thorsén, redaktör på dåvarande Skolöverstyrelsen att lågstadieeleverna ska bearbeta och gestalta iakttagelser och känslor i teknikerna teckning, målning, collage, skulptur, tryck, foto och film eller video.² Under svenska lektioner kan bildspråket användas och orienteringsämnen konkretiseras med hjälp av byggbart material. Bildämnet innehåller bildanalys specificerat:

Bildens motiv, innehåll och utformning, bildens sändare, tillverkare och mottagare och avsikten med bilden, likheter och skillnader mellan bilder som är gjorda i olika syften och för olika mottagare, orsakerna till att barn föredrar vissa typer av bilder, lek med bildernas betydelser genom att t ex byta ut, deformera eller förfina delar av bilden, flytta in bilderna i nya sammanhang, dramatisera bilder eller lägga till ljud och texter, studier av bilders grund- och bibetydelser. Iakttagelser av hur fördomar om t ex könsroller speglas i och förstärks av olika grupper val av bilder. Framställning av egna bilder som motbilder.³

En förklaring till att bildämnet ska ingå i undervisningen formuleras så här:

Bild ingår i grundskolans undervisning därför att eleverna skall utveckla ett intresse för andra uttrycksmedel än tal och skrift, öva sin förmåga att uttrycka budskap i bild, utveckla sin känsla för komposition, form och färg,

¹ <http://skolverket.se/sb/d/2386/a/16138/titeld/BL1010%20Bild>, 2010-01-24.

² Kerstin Thorsén, redaktör, (1980), *Läroplan för grundskolan, allmän del. Mål och riktlinjer – Kursplaner – Timplaner*, Skolöverstyrelsen, Stockholm: Liber Läromedel/Utbildningsförlaget, s. 72.

³ Ibid., s. 72.

stimuleras till egen skapande verksamhet, utveckla sin förmåga att tolka budskap i bild av olika slag, få kunskaper om bildframställning: färglära, perspektiv, olika tekniker, foto, film, TV. ⁴

Vidare skriver Thorsén:

Eleverna skall utveckla sin förmåga att självständigt skapa bilder, att kommunicera med bilder och att tolka och kritiskt granska bilder. Bli medveten om bilden som språk. Härigenom skall de göras medvetna om den påverkan de utsätts för då det gäller konsumtionsvaror, attityder och värderingar. Undervisningen skall stärka elevernas lust att arbeta med bilder, möta deras behov att bearbeta och gestalta iakttagelser och uttrycka sina åsikter känslor erfarenheter utveckla deras form och färgsinne.⁵

Under stycket bildframställning står:

Barns förmåga att uttrycka sig i bild är grundläggande för barnkulturen. Att ge utrymme för barns bildarbete är att stimulera deras nyfikenhet, skaparvilja och berättarglädje. Tankar och föreställningar blir synliga för sig själva och andra. Inte minst för invandrarbarnen. Eleverna behöver träning uppmuntran och annan stimulans. Annars riskerar bildarbetet att tappa sin språkliga betydelse och då förlorar de en viktig bit av sin förmåga att yttra sig och meddela sig med andra.⁶

Läroplanen Lgr 80, *Den nationella utvärderingen av grundskolan våren 1992, Skolverkets rapport. Nr 22*, uttrycker också att bild är ett viktigt kommunikationsmedel som bland annat främjar att bilda begrepp och att införliva kunskaper. Barnen ska bli medvetna om bilders påverkan.⁷ I läroplanen *Lpo 94*, som användes när den här uppsatsen skrevs, står bland annat att skapande arbete är en väsentlig del av lärande.⁸

1.3 Syfte

Min undersökning har varit min närmiljö, där jag tittat med kritisk blick på barnens miljö. Mitt val har varit att undersöka både skolor och fritidshem som är den miljö som gäller på eftermiddagen för många barn på vardagar. Syftet med denna undersökning är att studera förutsättningar för bild- och formskapande verksamhet för yngre barn. Undersökningen jag genomfört belyser hur det kan förhålla sig på några skolor, om förhållandena är likartade på skolorna när det gäller barns förutsättningar till utvecklande bild- och formstudier eller om förutsättningarna beror på diverse olika omständigheter.

1.4 Förtydligande av begrepp

För att förklara begrepp som förekommer i uppsatsen gör jag en presentation av de olika yrkesgrupperna, samt de olika formerna för pedagogik och omsorg. Omkring år 2000 flyttade

⁴ Ibid., s. 73.

⁵ Ibid., s. 69.

⁶ Ibid., s. 69.

⁷ Jarl Backman m.fl. (1993), *Den nationella utvärderingen av grundskolan våren 1992. Bild huvudrapport. Skolverkets rapport. Nr 22*, Stockholm: Liber Distribution, Publikationstjänst, s. 11.

⁸ Skolverket (2009), *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*, Stockholm: Fritzes, s. 5

fritidshemmen in i skolans lokaler. Tidigare fanns oftast fritidshemmet i en separat byggnad. Samma rum som är skolsal på förmiddagen kan fungera som fritidshem på eftermiddagen. Skolan använder sig av fritidshemmets rum som grupprum under skoldagen. Det finns olika varianter av hur lokalerna används. Informanterna består av olika pedagoger. Fritidspedagog är den pedagog som främst ansvarar för barnen under den skolfria tiden på fritidshemmet. Barnen som går på fritidshem är i åldern sex till och med tio år. Vanligtvis delas fritidshemsavdelningarna vid att de yngre barnen upp till åtta år är inskrivna på fritidshem och de äldre barnen har en öppnare verksamhet, som jag inte går in på här. Avdelningarna kan se olika ut, någon skola delar in avdelningarna i förskolebarn och klass 1 samt årskurserna 2 och 3 på en annan avdelning. Med en sådan lösning är det brukligt med en öppen verksamhet för äldre barn. Andra skolor delar in barnen i förskola, klass 1 och 2 medan klass 3 och äldre barn har egen avdelning. Verksamheten öppnar 6.30 innan skoldagen och stänger vanligtvis sent på eftermiddagen klockan 18.00. Under skoldagen är fritidshemspersonalen en resurs för skolan och deltar i undervisningen. Grundskolan har vanligtvis förskoleklasser där barn går ett förberedande år. Ansvarig pedagog är förskollärare. På den skolfria tiden går dessa barn på fritidshem. Förutom de nämnda pedagogerna har jag intervjuat en bildlärare som har lektioner i bild med främst barn, årskurs 4 - 6 och en grundskollärare som följer en skolklass från årskurs 1 till och med årskurs 2. I texten förekommer mestadels begreppet bild- och formverksamhet för bildverksamhet på fritidshemmet och begreppet bild som ämnet heter för den estetiska verksamheten i skolan.

1.5 Frågeställning

Utifrån syftet att belysa förutsättningar för bild- och formverksamhet för yngre barn inom skola och fritidshem, har studien sökt besvara följande frågeställning: Hur ser förutsättningarna ut för bild- och formverksamhet för barn i årskurs 1 och 2 i jämförelse med intilliggande årskurser?

1.6 Urval och avgränsning

Undersökningen har gjorts av bild- och formverksamheten av två klasser i årskurser 1 och 2 samt de fritidshem som är knutna till bägge dessa skolklasser. Dessutom har jag valt att göra en sondering av närliggande stadium inom skolan, klasserna 4 - 6 och förskolan.

1.7 Empiriskt material och datainsamling

Undersökningen bygger på fallstudier genom intervjuer med lärare och fritidshemspersonal. Mina informanter är fem pedagoger: två fritidspedagoger, en grundskollärare för årskurserna 1 och 2, en bildlärare och en förskollärare. Min undersökning fokuserar på förutsättningarna för en skapande verksamhet i de olika skolformerna. Jag har gjort fotodokumentation av lokaler i samband med intervjuer samt av barnens alster främst i anslutning till fältstudierna. Samtal har hållits med åtta barn med utgångspunkt av deras bilder efter en gruppövning som jag redogör för längre fram i texten.

1.8 Metod

1.8.1 Etnografi

Etnografi är vetenskapen där man försöker se bakom det som sägs, att göra tolkningar av materialet. I boken *Etnografi i klassrummet* skriver Birgitta Kullberg att en viktig referens är Margaret Mead⁹. I början på 1900-talet intresserade sig Mead för att förena pedagogik med antropologi. Mead deltog i flera skolor genom observationer, samtal och intervjuer. Hon märkte att en undersökande pedagogik har stor betydelse för eleverna. Metoden *Etnografi* går ut på att tolka människors tankar, känslor och upplevelser. De redskap som används inom metoden är att samla in, bearbeta, analysera, tolka och fundera omkring det material man får.¹⁰ Forskningen utgörs av fältstudier och undersökningen sker som deltagande observatör.¹¹ Fältanteckningar görs i en loggbok i nära anslutning till observationen som senare analyseras och tolkas.¹² Texterna ska vara beskrivande och analyserande.¹³ Frågorna utvecklas efter vad som kommer upp vilket beror på upptäckter som görs efter hand. Man ska som intervjuare vara följsam och uppmärksam på vart samtalet för. Forskningsmetoden är kvalitativ genom att fokusera på enstaka personers upplevelser i motsats till kvantitativa metoder där större antal registreras i mätbara studier. Den kvalitativa studien inriktar sig på en unik situation. Etnografi är ett försök att se något som funnits där men som man inte tidigare tänkt på. Kvalitativt är ”upptäckstens väg” och kvantitativt är ”bevisens väg”.¹⁴

En etnografisk studie ger möjlighet till flexibilitet när det gäller frågeformulering. Som ett delmoment av min studie har den etnografiska metoden använts för att göra

⁹ Birgitta Kullberg (2008), *Etnografi i klassrummet*, Lund: Studentlitteratur, s. 16.

¹⁰ Ibid., s. 11.

¹¹ Ibid., s. 13.

¹² Ibid., s. 14.

¹³ Ibid., s. 15.

¹⁴ Ibid., s. 48.

fältstudier i barngrupper som jag redan nämnt. I etnografin gäller det att försöka förstå hur andra människor upplever en situation. Kan man med etnografens "glasögon" försöka sig på att se från barnets synvinkel eventuellt genom samtal omkring bilduppgifter? Eftersom jag arbetade på fältet samtidigt som studien gjordes fanns möjlighet att "sätta på de etnografiska glasögonen". En fråga jag ställde mig var hur barn uppfattar instruktion av en bilduppgift och om det föreligger skillnad beroende på ramfaktorer. Den etnografiska metoden har jag också använt i intervjuerna genom att jag har följt sammanhangen i samtalen. Det ämne som kommit upp i konversationen har följts upp, men min strävan har varit att ändå få med de frågor som gäller ramfaktorerna på de enskilda avdelningarna. Jag redogör för ramfaktorer längre fram.

De pedagoger som har intervjuats har unika situationer och det passade bra att undersöka med metoder för Fallstudier som används när man gör en undersökning som är inriktad på ett fåtal personer. In Situ kallas det när man gör en fallstudie på särskild plats¹⁵. Undersökningsmetoden är "partikularistisk" och fokuserar på en speciell situation eller person. Informanterna i denna studie är fem personer som arbetar på skilda arbetsplatser förutom två av pedagogerna, en fritidspedagog och en lärare som arbetar på samma avdelning. Metoden handlar om insikt, upptäckt och tolkning. "en fallstudie är heuristisk d.v.s. den kan förbättra läsarens förståelse av det som studeras."¹⁶ I min undersökning har fallstudien använts när jag tittat på de klasser som ingick i studien. Klasserna är alla unika. Fem pedagoger som arbetar med barn har intervjuats. I två klasser har jag dessutom valt att göra en studie med inspiration av aktionsforskning som förklaras närmare i nästa stycke.

1.8.2 Aktionsforskning

Aktionsforskning har utvecklats av en socialpsykolog vid namn Kurt Lewin.¹⁷ Metoden är precis som det låter aktiv handling. Pedagogen får chans att försöka påverka och förändra något som man kan lägga märke till i skillnader. Undersökningen visar på ett "läge före", och "läge efter" då man har möjlighet att reflektera över förändringen. Pedagogen fungerar som en insider och inte som betraktare, vad som är mera vanligt i en forskningssituation.

Aktionsforskning har fyra faser: planering, aktion, observation, reflektion. Planeringsfasen handlar om att definiera ett problem och vad som är målet. Därefter sker själva aktionen då man försöker genomföra en förändring i exempelvis en bildlektion. Fas tre blir att observera

¹⁵ Christer Stensmo (2002), *Vetenskapsteori och metod för lärare – en introduktion*, Uppsala: Kunskapsföretaget i Uppsala AB, s. 68.

¹⁶ Sharan B Merriam (1994), *Fallstudien som forskningsmetod*, Lund: Studentlitteratur, s. 25.

¹⁷ Stensmo (2002), s. 51.

och dokumentera vad man observerar i fältanteckningar, exempelvis en loggbok, bilder etc. Detta ligger till grund för den reflektion som följer och som i sin tur blir start på en ny planering. Metoden kan visa på ”tysta kunskaper” ofta av praktisk natur som man inte tänker på.¹⁸

Aktionsforskning har likhet med etnografi med skillnaden att man i aktionsforskning försöker ändra på något. Bakgrund, strategier, mål ska formuleras i en ”handlingsplan”. Som ”praktiker” frågar jag mig vad som är mitt problem?¹⁹ Hur får jag bildverksamheten att fungera i en grupp barn i årskurs 1 och 2 samt på fritidshemmet? Dokumentation kan också göras genom exempelvis foto, elevers teckningar och berättelser. Genom att observera och dokumentera är det tänkt att man ska komma fram till en bättre lösning. Resultatet ska utvärderas. Exempelvis varför det fungerar bättre på det här sättet än tidigare? Ett experiment som visar skilda förutsättningar med en större grupp barn på cirka sexton barn och en liten grupp barn på högst tio barn som har bildverksamhet med exakt likadan planerad uppgift. En fråga skulle kunna vara hur man får barnen att bättre förstå information vid genomgången. En bildlektion startar ofta med en genomgång av en bilduppgift och hur det går till att praktiskt lösa uppgiften. Min erfarenhet är att många barn i årskurs 1 och 2 behöver instrueras individuellt. Samtal med det enskilda barnet samt resultatet av barnens arbeten visar hur de uppfattat uppgiften. De svar som då kommer fram är barnets uppfattning och förhoppningsvis också upplevelse av bildaktiviteten. En pedagogisk lösning skulle vara mer tid för uppgiften. Min erfarenhet är att det tar en stund innan barnen kommer igång med en uppgift. Barn har lätt för att låta sig inspireras och när de börjar sitt skapande är det viktigt att det finns tid för att de ska kunna genomföra sina idéer. Ofta har det visat sig att det är för lite tid avsatt. Jag redogör för min studie som är inspirerad av Aktionsforskning under stycket Bearbetning och analys.

1.9 Tillvägagångssätt

En del av fältstudierna har jag genomfört med olika stora barngrupper. Fotografier finns på barnens alster, för att dokumentera fältstudierna som har genomförts. Anledningen var att undersöka om deltagarantalet påverkade hur lektionen fungerade. För att kunna genomföra fältstudien med barnen behövde jag skriftligen be föräldrarna om tillstånd för att få intervjua deras barn. De flesta dokument blev påskrivna av föräldrar men inte alla, vilket medförde att det var nödvändigt att vara observant på att barngrupperna innehöll ett antal barn som jag

¹⁸ Ibid., s. 53.

¹⁹ Ibid., s. 54.

kunde föra samtal med efter bildlektionen. Samtalen med barnen behövde spelas in på diktafon för att jag skulle kunna använda det barnen berättade som empiriskt material, vilket medförde att jag behövde föräldrarnas medgivande.

Vidare har jag genomfört intervjuer av personal. Jag har sålunda intervjuat fem pedagoger på fyra skolor. I Vetenskapsteori och metod för lärare står det att man kan använda sig av induktiva metoder vilket innebär att man utgår från det enskilda fallet till något allmängiltigt. Intervjuer av ett fåtal personer skulle då kunna generaliseras till ett flertal personer.²⁰

I förorten där jag arbetar finns ett nätverk organiserat, som innebär att fritidshemspersonal träffas en gång per månad för att prata om förhållanden på fritidshemmen. All personal deltar inte vilket beror på olika möjligheter att komma ifrån den dagliga verksamheten. Ibland får en personal vara representant för sin skola och andra gånger kanske ingen deltar från en av skolorna. I nätverket fanns de personer med erfarenhet av arbetet på fritidshem och eventuellt även av bildverksamhet. I min planering tog jag kontakt med nätverket som jag redan ingick i. På ett nätverksmöte berättade jag om mina planer och delade ut en skriftlig förfrågan om att få intervju personal. Intresset var inte så stort och jag återkom till de olika skolorna för att försöka få namn på tänkbara informanter. Jag fick kontakt med en förskollärare i området genom en förälder. En fritidspedagog var intresserad av att ställa upp. Eftersom intresset var litet sökte jag kontakt via e-post med några skolor i angränsande kommun, min hemkommun. På så sätt fick jag kontakt med en bildlärare, utbildad på Konstfack som arbetade med årskurs 4 - 6. Inför intervjuerna var det viktigast att få kontakt med den personal som arbetade med barn i årskurs 1 och 2 samt på fritidshem. Slutligen blev det två pedagoger som arbetade med detta på min egen arbetsplats som jag fick göra intervjuer med.

För att förbereda mig på att göra intervjuer läste jag böckerna: *Barnintervjuer vägledning vid utredningsarbete*²¹ och *Kvalitativa intervjuer*.²² Intervjuerna med personal spelades också in på diktafon som stöd för minnet. I efterarbetet med de inspelade intervjuerna har texten transkriberats för att lättare kunna gå tillbaka och kontrollera vad som blev sagt. En sammanfattning av varje enskilt samtal har skrivits i berättande form för att användas till en arbetsprocess där jag har jämfört informanternas svar på de frågor jag ställde

²⁰ Ibid., s. 16.

²¹ Ann-Christin Cederborg (2000), *Barnintervjuer: vägledning vid utredningsarbete*, Stockholm: Liber.

²² Jan Trost (2005), *Kvalitativa intervjuer*, Lund: Studentlitteratur AB.

under intervjun. Efter det har en sammanställning av berättelserna gjorts. Den verklighet som informanterna berättat om har jämförts med uppgifter från tidigare forskning i ämnet. För att undersöka hur förutsättningarna är för bildverksamhet för barn i årskurs 1 och 2, samt på fritidshem, har jag använt mig av ett flertal metoder, metodtriangulering.²³ Metoderna har varit kvalitativa tillvägagångssätt.

1.10 Teori och tolkningsram

Tolkningen har grundats på flera teorier som kan användas i olika delar av undersökningen. I kommande stycke tar jag upp de olika teorierna.

1.10.1 Diskursanalys

Diskursanalys handlar om hur man pratar, vem säger vad, och till vem, men även vad man får göra och hur man tillåts vara. Det gör maktförhållanden synliga. Den underordnade gruppen kan vara övertygad att den dominerande gruppen har rätt att vara dominerande.²⁴ Ett namn som kopplas ihop med diskursanalys är Michel Foucault.²⁵ Diskurs är kunskap om världen och om hur vi uppfattar den. Uttryckta tankar är även alla sorters texter och bilder, verbala och visuella.²⁶ När man läser andras texter ger det i sin tur nya ledtrådar till en fortsättning.²⁷ Man ska försöka hitta nyckelord och teman.²⁸ I diskursanalysen bör olika åsikter komma fram för att belysa flera aspekter.²⁹ Texten läses på ett koncentrerat sätt, man sårar texten i olika delar för att identifiera och undersöka varje del, vilket kallas för dekonstruktion.³⁰

Metoden är användbar när texter studeras och efter intervjuerna genom att se vilka värderingar som framkommer i materialet. Genom intervjuerna var min förhoppning att få ta del av hur pedagogerna upplever att arbeta med bild som ämne i förhållande till andra ämnen i skolan.

²³ Kullberg (2008), s. 83.

²⁴ Simon Lindgren (2009), *Populärkultur. Teorier, metoder och analyser*, Malmö: Liber AB, s. 119.

²⁵ Gillian Rose, *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, London: Sage, s. 141.

²⁶ *Ibid.*, s. 142.

²⁷ *Ibid.*, s. 149.

²⁸ *Ibid.*, s. 157.

²⁹ *Ibid.*, s. 176.

³⁰ Stensmo (2002), s. 124.

1.10.2 Ramfaktorteorin

Ramfaktorteorin handlar om skolans organisatoriska ramar, vad som bestäms inom skolan.³¹ Yttre ramar som lokaler, personaltillgång, undervisningstid och liknande utgör förutsättningar för undervisningen. I läroplanen finns uppsatta mål för vad eleverna ska lära sig. Teorin visar hur ramfaktorer påverkar elevernas möjlighet att uppnå dessa mål. I Skolverkets rapport nr 22, läroplanen från 1992 specificeras ”ramfaktorer” till faktorer som innebär förutsättningar för genomförandet av verksamheten.³² Dessa är lärarens erfarenhet och utbildning, vilken form av lokal och utrustning som finns, tid för lektionen, samverkan med andra ämnen och antal elever. I stycket där intervjuerna behandlas återkommer jag till ramfaktorerna. Som hinder för måluppfyllelse hade, enligt rapport 22, lärare angett att elevgrupperna var för stora, brister i utrustningen och tidsbrist.³³ Sverker Lindblad och Donald Broady skriver i ett inledande stycke om Ramfaktorteorin:

Tack vare det observationsmaterial som samlades in under 1970-talet finns möjligheter till jämförelser. Och frågan inställer sig: var ramfaktorteorin så till den milda grad bunden till sin tids forskningsobjekt – en undervisningsprocess styrd av detaljerade kurs- och timplaner och normalt karaktäriserad av att läraren vände sig till hela skolklassen samtidigt – att den i dag spelat ut sin roll? Vi tror inte det. Många av de för ramfaktorteorin centrala problemen kvarstår, exempelvis frågan om relationerna mellan resurser, verksamhet och resultat, i dag kanske än mer angelägen med tanke på de ökade skillnaderna mellan sociala grupper och mellan skolor. Den faktiska valfriheten i svensk skola är mer begränsad än vad den rådande ideologin gör gällande. Rambegreppet är ett brukbart verktyg när vi försöker förstå undervisningens skilda förutsättningar på olika håll i det allt mindre enhetliga svensk skolväsendet.³⁴

Det finns en relation mellan ramfaktorer, process och resultat. Processen är likställd med undervisningen, det eleven lär in beror på tid för lektionen, material att tillgå, lärarens kompetens och hur lokalen fungerar. Resultatet beror på processen som i sin tur beror på ramfaktorerna.³⁵ Hur antalet elever påverkar undervisningssituationen är en av dessa ramfaktorer som jag har undersökt och som jag återkommer till i slutet av stycket ”Bearbetning och analys”. När man känner till vilka ramfaktorer som finns på en skola har

³¹ Donald Broady (1999), ”Det svenska hos ramfaktorteorin” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1/1999, s. 112.

³² Jarl Backman m.fl. (1993), s. 42-56.

³³ *Ibid.*, s. 56.

³⁴ Donald Broady & Sverker Lindblad (1999), ”På återbesök i ramfaktorteorin: Temaintroduktion”, i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1/1999, s. 4.

³⁵ Urban Dahllöf (1999), ”Det tidiga ramfaktorteoretiska tänkandet: En tillbakablick” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1/1999, s. 9.

man stor möjlighet att förutsäga resultatet.³⁶ Ramfaktorerna är beroende på samhället i övrigt: ”De sociala, ekonomiska och kulturella förhållanden i samhället blev centrala att behandla och relatera till läroplansanalysen”,³⁷ och med andra har ord olika kommuner olika ekonomiska förutsättningar, en skola på landsbygden har kanske mindre elevantal som resulterar i större utrymme för eleverna.

1.11 Tidigare forskning i bildpedagogik för barn

Den här redogörelsen handlar om att barn behöver kunskaper i bild- och form. Anna Sparrmans avhandling *Visuell kultur i barns vardagsliv – bilder, medier och praktiker* behandlar den miljö jag undersökt.³⁸ Sparrmans undersökning handlar om bilder i alla former på ett fritidshem. Hennes forskning åskådliggör hela den visuella miljön runt barnen. Hon har också undersökt några av barnens egna bilder uppsatta i deras egna rum. Min undersökning har utgått från en liknande miljö och handlar också om att undersöka i mikromiljö, som Sparrman uttrycker det. I min undersökning ligger fokus på bildämnets förutsättningar. För att göra en avgränsning har jag undersökt ett fåtal avdelningar.

I Marie Bendroth Karlssons avhandling *Bildprojekt i förskola och skola: Estetisk verksamhet och pedagogiska dilemman* ställer författaren frågorna ”Vad utgör hinder och vad stimulerar estetisk bildaktivitet?”³⁹ Bendroth Karlssons undersökning gäller bildämnet som aktivitet. Liknande frågeformulering har jag använt i min undersökning med den skillnaden att jag undersöker förutsättningar för att en bild och formaktivitet ska komma till stånd. Bendroth Karlsson har i sin avhandling studerat hur bild och formverksamheten fungerat som aktivitet för förskola och yngre skolbarn.⁴⁰ De frågor hon ställt kan anknyta till en undersökning om förutsättningarna för hur en bild och formverksamhet kan fungera på ett tillfredställande sätt.

³⁶ Christina Gustafsson (1999), ”Ramfaktorer och pedagogiskt utvecklingsarbete” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1/1999, s. 47.

³⁷ Agneta Linné (1999), ”Om ramfaktorteorin och historisk förändring: Noteringar utifrån en läroplanshistorisk studie” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1/1999, s. 60.

³⁸ Anna Sparrman (2002), *Visuell kultur i barns vardagsliv: bilder, medier och praktiker*, Linköping: Tema Barn, Universitetet.

³⁹ Marie Bendroth Karlsson (1996), *Bildskapande i förskola och skola: Estetisk verksamhet och pedagogiska dilemman*, Lund: Studentlitteratur.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 206.

I uppsatsen *Fyra pedagoger och bildämnet* av Helena Marsch och Maria Forsberg finns en liknande frågeställning där förutsättningar i bildpedagogiskt arbete med barn behandlas.⁴¹ Fokus ligger i den på lärares utbildning.

Mitt bidrag till forskningen ser jag som en fortsättning på den forskning som de nämnda forskarna bedrivit. Sparmans undersökning om den visuella miljön i fritidshem och Bendroth Karlssons undersökning om ämnet bild, använder jag som en grund för att gå vidare och undersöka vilka möjligheter som finns för att kunna genomföra bild- och form som aktivitet. Jag har även läst en uppsats skriven av Sandra Svensson.⁴² Hennes studie handlar om estetisk verksamhet i förskolan och grundskolans tidigare år.

1.12 Barns behov av kunskap och övning i bild- och form

I det kommande stycket återger jag utdrag av texter från skilda källor. Bendroth Karlsson skriver i sin avslutande kommentar, i en uppföljning på sin avhandling att ”barnen har vilsna mästare”.⁴³ Bendroth Karlsson skriver vidare om att det finns en uppfattning om att barn kan skapa helt ur sig själva. I sitt slutord skriver Bendroth Karlsson om att pedagogen som kan sitt ämne också lättare kan vägleda barnen och samtidigt ge barnen frihet i den skapande processen. Bendroth Karlsson skriver att det är viktigt att behärska ett ämne för att kunna vägleda barnen.⁴⁴ Hennes forskning visade att personal som saknade kunskaper antingen styrde för mycket eller för lite med resultatet att barnen inte blev intresserade eller började med egna projekt. Hon skriver: ”De lärare som däremot är osäkra i sin pedagogroll i estetisk verksamhet har en tendens att antingen styra alltför hårt eller att lämna barnen åt sig själva. För många är det viktigt att till punkt och pricka genomföra sin planering, eftersom improvisation för dem ut på okända vatten.”

För att inte ge sig ut på dessa okända vatten använder många ett slags hjälpmedel för tecknandet. Rob Barnes skriver att mallar ofta förekommer med syftet att få ett bättre resultat och att barnen ska känna sig duktiga.⁴⁵ Barnens uppfattning blir att det finns ett rätt sätt precis som i kärnämnen, att räkna ut ett tal rätt eller att stava ord på rätt sätt. Barnes skriver att resultatet blir att kreativiteten försvinner. Vidare står skrivet att de stora förändringar som sker

⁴¹ Helena Marsch & Maria Forsberg (2008), *Fyra pedagoger och bildämnet*, [http://www.uppsatser.se/sökord:bild i grundskolan](http://www.uppsatser.se/sökord:bild%20i%20grundskolan), 2010-03-03.

⁴² Sandra Svensson (2009), *Estetiskt kunskapande: En studie om vilken plats estetisk verksamhet har i förskola, förskoleklass och grundskolans tidigare år*, Umeå Universitet, Institutionen för estetiska ämnen i lärarutbildningen, Internet 2010-02-20.

⁴³ Bendroth Karlsson (1998), *Bildskapande i förskola och skola*, Lund: Studentlitteratur, s. 179.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 218.

⁴⁵ Rob Barnes (1994), *Lära barn skapa: Kreativt arbete med barn*, Lund: Studentlitteratur, s. 19, 31.

idag, kräver flexibilitet av individerna. Han nämner också att det krävs kreativ förmåga för att nya upptäckter ska komma till stånd och att skolan delvis har som mål att utveckla det individuella hos eleverna.

En bok skriven av Elisabet Ahlner Malmström utgiven 1991,⁴⁶ hänvisar till *SOU 1974:42. Barns fritid. Fritidsverksamhet för 7 till 12 åringar. Betänkande angivet av 1968 års Barnstugeutredning del I* som tar också upp frågan om användning av mallar som är ett vanligt förekommande inslag i skolan.⁴⁷ Konstfacks tidigare professor Gert Z Nordström skrev i *Barnstugeutredningen* om bild och begrepp i förskolan.⁴⁸ Han menade att det handlar om att barnets behov av att berätta om verkligheten och barnets upplevelser av den. Nordström ansåg att praktiska övningar är viktigt för att utveckla ett bildspråk. Dessa bör också pratas om och tolkas så att barnen får en medvetenhet om innehållet i bilder, både när det gäller deras egna och andras bilder. Läs och skrivövningar har som mål att komma till användning för att eleven ska kunna meddela sig med andra genom text och kunna ta del av texter. På samma sätt behöver eleverna få övning i att göra bilder och att avläsa andras bilder för att kunna klara av bildspråklig kommunikation.

För att bild- och formövningar ska fungera i praktiken är det nödvändigt att det finns förutsättningar i form av ramfaktorerna tid, lokaler, personal och material som Svensson har skrivit om i en uppsats.⁴⁹ I hennes resultat framkommer att lärarna i grundskolan saknar tid för estetisk verksamhet. Hon skriver om behovet av andra lokaler än skolsalen, för att barnen ska kunna använda flytande färg etcetera. Hon menar att brist på ändamålsenliga lokaler påverkar vilket material som används. Skillnaden på estetiskt synsätt mellan förskolan och grundskolan i Svenssons uppsats visade sig vara att förskolans mål var fantasi, förståelse och problemlösning. I grundskolan talades det om att barnen lättare skulle förstå innehåll av undervisningen med hjälp av att illustrera. Svenssons resultat blev att bildämnet fungerade som ett hjälpmedel för andra ämnen genom att eleverna illustrerade resultat.

Bendroth Karlsson skriver att studier av barns bilder oftast handlar om att bedöma barnets kunskaper. Författaren skriver:

Förskolan och lågstadiet ska enligt de officiella styrmedlen ge alla svenska barn en grundläggande erfarenhet av estetisk verksamhet och inom den pedagogiska diskursen är man överens om att ”barn

⁴⁶ Elisabet Ahlner Malmström (1991), *Är barns bilder språk?* Stockholm: Carlssons bokförlag.

⁴⁷ *SOU 1974:42. Barns fritid: Fritidsverksamhet för 7 till 12 åringar: Betänkande angivet av 1968 års Barnstugeutredning*, Stockholm: Allmänna förlaget, s. 74.

⁴⁸ Ahlner Malmström (1991), s. 137 f.

⁴⁹ Sandra Svensson (2009), s. 6, 26 ff.

måste få skapa!”. Enligt § 13 u FN:s Barnkonvention om barns kulturella yttrandefrihet ska alla barn ha rätt till att välja konstnärliga uttrycksmedel.⁵⁰

Bendroth Karlsson tar i sin forskning också upp en historisk tillbakablick om Herbert Reads syn på kreativitet som observerats i tidskrifter sedan slutet av 1940-talet.⁵¹ Herbert Read har skrivit i *Konst och personlighet*, att skapande verksamhet har en terapeutisk verkan på barn som har problem. Som motvikt mot kärnämnen och som en ventil fungerar skapande verksamhet för eleverna som får möjlighet att tänka, tolka och reflektera över tillvaron.⁵²

Herbert Read myntade uttrycket ”det fria skapandet”. Begreppet, vilket ofta har missuppfattats som att barnen skulle göra vad de ville med resultat att det inte fanns någon arbetsstruktur. Enligt Read är naturen inspirationskällan till skapande.⁵³ Ytterligare en historisk återblick är Forskaren Lev Semënovic Vygotskij från förra sekelskiftet, som utvecklade en kulturhistorisk teori och skriver att fantasi är en medvetandeform som hör ihop med verkligheten. ”Ju rikare verklighet, desto mer möjligheter till fantasi och vice versa.”⁵⁴ Vygotskij skriver också att känslor och erfarenheter tolkas genom fantasin. Enligt Vygotskij finns det två sorters fantasi, den plastiska fantasin, som uppstår ur yttre intryck och, den emotionella fantasin som kommer ifrån våra upplevelser. Han benämner dessa fantasier som objektiva och subjektiva. Tarja Häikiö som skriver om den estetiska pedagogiken Reggio Emilia, tar upp Vygotskij's tankar:

Enligt Vygotskij medieras de högre medvetandeakterna genom instrument, tecken och symboler som blir bärare av ett meningsinnehåll. Den symboliska funktionen omvandlar den psykologiska nivån till en högre och mer kvalitativ form genom en förmedlad akt i högre medvetandeprocesser. Via detta utvecklas en begreppsförståelse som i sin tur skapar en förståelse för omvärlden.⁵⁵

1.13 Barns deltagande i skapandet av kunskap

De praktiska ämnen som gymnastik, musik, slöjd och bild och de teoretiska ämnena värderas olika. Anders Marner och Hans Örtegren har i boken *En kulturskola för alla – estetiska ämnen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv* tagit upp problemet med enbart teoretiska ämnen i skolan.⁵⁶ Jag gör slutsatsen att de menar att viktiga ämnen blir teoretiska basämnen och bild hör till de ämnen som ses som något man sysslar

⁵⁰ Bendroth Karlsson (1998), s. 69.

⁵¹ Ibid., s. 20.

⁵² Katta Nordenfalk (1996), *Barns bilder och solen lyste blå*, Stockholm: Bergh i samarbete med Moderna museet och Riksställningar, s. 82, 86.

⁵³ Ahlner Malmström (1991), s. 140.

⁵⁴ Lev S Vygotskij (1995), *Fantasi och kreativitet i barndomen*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, sid. 8 f, 44.

⁵⁵ Tarja Häikiö (2007), *Barns estetiska läroprocesser: Atelierista i förskola och skola*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, s. 260.

⁵⁶ Anders Marner & Hans Örtegren (2003), *En kulturskola för alla – estetiska ämnen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

med som avkopplig. Vilka diskurser gäller inom skolan, är resultatet det som är viktigast? Inom skapande verksamhet är processen betydelsefull men jag upplever att resultatet kvarstår som ett bevis för den övning som bedrivits. Marner, universitetslektor vid Umeå Universitet tar upp att det finns en klyfta mellan skola och konst och kultur. Han menar även att lärande ska komma från böcker och genom förmedling av formler och de skapande ämnena får mindre utrymme. Dagens samhälle kräver kreativitet för att klara av moderna medier. Med estetiskt arbetssätt blir eleven själv skapare av kunskap och inte passiv mottagare. Citat:

Föreställningen om en kulturskola kan utmana treämnesskolan och göra skolan mindre tråkig och mer angelägen. Kulturskolan kan lägga grunden för ett meningsfullt lärande baserat på gestaltning och förståelse.⁵⁷

I *Barnombudsmannen i samarbete med Statens kulturråd, Barn och ungas rätt till kultur* står det skrivet i förordet att regeringen har det yttersta ansvaret för att Sverige lever upp till det som beslutats i Barnkonventionen.⁵⁸ Sedan är det kommunerna, landsting m.fl. som ser till att reglerna efterlevs i sina områden. Texten hänvisar till Barnkonventionen artikel 31, där det står att barnen har rätt att delta i det kulturella och konstnärliga livet. Staterna ska också uppmuntra kulturell och konstnärlig verksamhet som är lämplig för barn. Barn har rätt att producera kultur själva. Som skäl till att kultur är viktigt anges att barn har många sätt att uttrycka sig, vilket utvecklar barnens kreativitet och självkänsla.

2 Bearbetning och analys

2.1 Presentation av informanter

För att undersöka hur den estetiska verksamheten på fältet stod i relation till de uppgifter som framkom i tidigare forskning, valde jag att göra intervjuer med fem pedagoger på fyra skilda skolor som jag beskriver som fallstudier. I texten är pedagogerna benämnda med kursiv stil för att tydliggöra dessa som personer. Mina informanter var två *fritidspedagoger*, en *grundskollärare* för årskurserna 1 och 2, en *bildlärare* för årskurserna 4 - 6 och en *förskollärare* som har en förskolegrupp.

De två fritidspedagogerna arbetar med klass 1 och 2 där *Fritidspedagog 1* har erfarenhet av bildverksamhet inom skolsamverkan. *Fritidspedagog 2* hade inte ansvar för

⁵⁷ Marner (25/8 2003), "Skolan som bas för kulturen?", i *Västerbottens-Kuriren*, 2003, s. 5.

⁵⁸ Barnombudsmannen i samarbete med Statens kulturråd (2006), *Barn och ungas rätt till kultur. En skrift från Statens kulturråd och Barnombudsmannen*, Internet 2010-02-20, s. 3-16.

bildämnet inom skolan och jag valde därför att även intervju en *Grundskollärare* som har bild med sina elever. *Grundskolläraren* och *Fritidspedagog 2* arbetar på samma avdelning.

För att se om det föreligger skillnader mellan barn i årskurs 1 och 2 och barn i angränsande åldrar ville jag intervju även en pedagog som arbetade i förskola samt en pedagog som har anknytning till någon av årskurserna 4 - 6. Det blev intervjuer med en *Förskollärare* och en *Bildlärare* som arbetade med dessa årskurser. Alla informanterna arbetar i samma kommun, förutom *Bildläraren* som arbetar på en skola i en intilliggande kommun. Som jag tidigare förklarat under stycket ”*Förklarande begrepp*” kan klassindelningen se olika ut, därav utelämnas klass 3 i denna undersökning.

För årskurserna 1 och 2 ingår två verksamheter som jag undersökt, skolan och fritidshemmet medan de intilliggande årskurserna, förskolan och klasserna 4 - 6 endast har en verksamhet som jag undersökt, förskolan eller det specifika bildämnet i skolan. I kommande stycke gör jag jämförelser mellan informanternas svar på de frågor som jag ställde under mina intervjuer på olika skolor. Skälet att sammanföra svaren på intervjufrågorna från informanterna är att tydliggöra varje specifik fråga för att tydligt se om skillnad föreligger.

2.2 Värdering av bildämnet

Informanternas svar på frågan om hur de upplevde förutsättningarna för bildämnet skiljer sig åt troligen beroende på att det var en ganska öppen fråga med svar av berättande karaktär. *Bildläraren* anser att det är både roligt och tufft att vara bildlärare för en helklass barn som är tjugofem till tjugosex barn. Hon upplever att en del elever inte har så lätt att koncentrera sig i stora grupper. Hon upplever att andra lärare på grund av stress inte förstår bild- och formverksamhetens potential för samarbete med andra ämnen, men säger sig också uppleva att det finns mer möjlighet till samarbete med andra lärare på arbetsplatsen som har årskurserna 4 - 6.

Förskolläraren pratar om hur hon skaffar material, hon ber fritidspersonalen om material till bild- och formverksamhet. *Förskolläraren* ger uttryck för en diskurs att bild- och formverksamhet är mindre viktig, genom att behöva be om material till bildverksamheten. Hon anser att det är viktigt att sätta upp barnens bilder men det sker efter arbetstidens slut på hennes förtroendetid eller privata tid. Skulle diskursen vara att bildämnet är viktigt skulle den tiden prioriteras. Jag uppfattar att hon upplever att förskollärare och fritidspedagoger har en annan syn på vad barn behöver än lärare. När hon säger: ”Att inte bara trycka i barn”, tolkar

jag som att hon menar att förskollärare och fritidspedagoger mera ser till att barnen lär sig genom att uppleva och inte bara läsa sig till kunskap.

I mitt samtal med *Fritidspedagog 1* kommer vi in på vad som skiljer bildverksamhet i skolsamverkan och på fritidshemmet. *Fritidspedagog 1* anser först att det inte är någon skillnad på hur bildverksamheten fungerar i skolsamverkan och på fritidshemmet, men senare tillstår hon att när det gällde bildämnet i skolsamverkan hade hon läst läroplanen. Där *Fritidspedagog 1* arbetar, har klassen integrerat bildämnet i projektarbeten. På min fråga om bildämnet finns integrerat med andra ämnen svarar *Fritidspedagog 1*: ”Absolut, jobbar med bild i vårt projekt, en gång i veckan, i blandade grupper, så jobbas de med alla möjliga former i bild”. Detta ger intryck av en diskurs där bildämnet värderas högt men samtidigt finns det en motstående värdering i ett annat svar: ”Det var ett tag sen vi hade bild i övriga klasser. Nu hade jag i ettan här. Vi hann liksom inte riktigt med det. Vi hade stora planer för det alltihopa, men sen så har vi lagt till engelska, helt enkelt i stället för bild- och form.” Trots att jag får veta en del om hur integreringen gått till blev min tolkning att diskursen gav uttryck för att ämnet inte anses lika viktigt som kärnämnen.

Fritidspedagog 2 svarar på min fråga om förutsättningar för bildämnet: ”Jag vet inte ens om det finns på schemat.” Jag uppfattar att hon ger uttryck för att bildämnet inte värderas så högt när hon säger:

Har du jobbat klart med matten då kan du rita i ritboken, och så är det liksom inget med vad innebär det, eller finns det något och lära ut i det, utan rita det är någon sorts slasktratt, precis så är det ju någon sort konstig idé om att alla barn tycker att det är kul att rita, så det fixar dom själva.

Här kan man se en diskurs som skiljer mellan skola och omsorg, där skolans kärnämnen anses viktigare. *Fritidspedagog 2* berättar också att bilder av Carl Larsson satts upp i skolsalen men att ingen berättade om bilderna. Syftet kan vara ett annat än att visa konst. Det kan vara att informera om svensk historia. Då barnen i skolan till största delen har svenskt ursprung finns redan en viss kännedom om svenska traditioner. De båda skolorna och fritidshemmen ligger på var sida om ett småhusområde. Bilderna får på så sätt tala för sig själv och diskursen visar tydligt värderingen att det inte är mycket att tala om.

Grundskolläraren för klass 1 och 2 som även har bildämnet i sin klass, svarar på min fråga: ”Jag tycker förutsättningarna är goda och vill jag som i mitt fall, bygga landskap så är det ju bara att köpa in lite hönsnät och tapetklistre, så förutsättningarna finns ju för att ha en vettig bildverksamhet.”

2.3 En förändrad verksamhet på fritidshemmen

För att jämföra dåtid och nutid sökte jag svar på frågan om förutsättningarna för bild- och formverksamhet har blivit förändrade. Det framkommer av fritidspedagogernas svar att det är stora förändringar beträffande barngruppens storlek på fritidshemmen.

Fritidspedagog 1, säger så här om situationen i dag: "Förutsättningarna är helt annorlunda eftersom det är fler barn och färre personal. Det är lika mycket personal som tidigare bara att vi har fler barn, åttioåttio mot tidigare tjugotvå, så det är klart att det är skillnad". Hon berättar att hon arbetat på ett annat fritidshem för åtta år sedan. Idag är de fyra personal på den stora barngruppen. "Ska en bildverksamhet vara möjlig att genomföra innebär det att en grupp på tjugofem barn går med till bildsalen med en personal". Då kan man räkna ut att om de flesta barnen på avdelningen ska få möjlighet till aktiviteten blir det högst var tredje vecka.

Fritidspedagog 2, berättar om andra förutsättningar idag mot vad som gällde när hon började arbeta på fritidshem på 1980-talet. Hon säger om barnantalet: "På vårt fritids som var ett lägenhetsfritids hade vi femton och vi hade då två fler än de flesta andra på grund av att vi hade lite större lägenhet." Idag har avdelningen fyra personal men en arbetar deltid. Då är en av dessa bunden till ett barn med "särskilt behov" och de återstående tre personal sköter avdelningens sextio till sextiofem barn.

2.4 Personaltillgång på fritidshemmet

Det stora antalet barn i förhållande till den underbemanning som hon nämner gör att det är svårt att kunna genomföra en aktivitet där det bara är ett litet antal barn som kan delta samtidigt. En planerad aktivitet där endast några barn åt gången kan delta är att göra en naturväv, men den har inte kommit igång. *Fritidspedagog 2* säger "Oftast har jag en lång kö med barn som vill någonting av mig." Personalen behöver klara av föräldrakontakt och pricka av barn som går hem, vilket sker under hela eftermiddagen (se omslagsbild). Det är svårt för personalen att kunna koncentrera sig helt på en aktivitet med barnen. När barn vistas i ateljén brukar de vara omkring tio till tolv barn, men samtidigt är det inte en personalledd aktivitet. Hon säger: "Det finns ju i stort sett alltid barn som håller på, men de skapar oftast utan att någon vuxen finns med och stimulerar." Det är synd, för *Fritidspedagog 2* beskriver också att hon tidigare överskattat barns egen förmåga till fantasi och insett att barnen behöver handledning.

Det ger en förklaring till *Bildlärarens* erfarenhet som hon uttrycker så här: ”Jag har märkt att hela klasser som förmodligen inte nästan haft någon bild. Och när de har haft bild så har de varit på en låg nivå”. *Bildläraren* berättar att barnen som kommer i årskurs 4 ofta tecknar huvudfotingar, något som tyder på en outvecklad teknik.⁵⁹ Hon säger också att hon upplever att många barn är okoncentrerade idag.

2.5 Tid för bild- och form

Förskolläraren som har arbetat många år, hade erfarit att barnen uppträder mer stressat idag än tidigare. Hon uttrycker sig så här:

Jag upplever så här, massproduktion alltså, om jag tar fram, om jag tar en som till exempel de här tulpanerna som sitter här, då är det innan de ens har börjat, så är det några: hur många får man göra? Man lägger liksom inte ner på att nu ska jag göra den här tulpanen riktigt fin, men jag kan inte vara tyst så jag säger till barnen: nu ska ni göra det allra finaste som ni kan och det gäller när ni börjar, vad ni väljer för färg, och det gäller hur man klipper och så vidare.

På frågan om hur samarbetet ser ut med andra ämnen, berättar *Förskolläraren* om ett tillfälle då barnen målat av ett fruktstilleben. Då tog hon tillfället till att integrera matematiken genom att räkna apelsinklyftor etcetera. Bildämnet i sig kom i andra hand. Hur man gör, berättade hon inte för mig att hon delgett barnen, utan jag fick känslan av att det förutsattes att barnen skulle kunna teckna av sig själva och uppmanades att rita en viss sak, en blomma eller stilleben med orden: ”gör ert finaste”. Jag tolkar hennes berättelse som att diskursen är att matematik är ett kärnämne med kunskaper som barnen får ta del av medan bildämnet klarar barnen själva genom att rita utan instruktioner om hur de ska gå till väga. Jag menar exempelvis instruktion av grundformer och jämförelser av storlek (proportioner) på de olika former som frukterna består av. Hur ofta finns möjlighet för barnen att arbeta med bild- och form? I förskolan arbetas det med skapande från en timma till en hel förmiddag och då gäller det halva barngruppen vilket innebär tio till elva barn. Det innebär att barnen har möjlighet att arbeta skapande varannan vecka. I gruppen arbetar två personal som turas om att ansvara för en aktivitet och att ta hand om övriga barn samt föräldrakontakt med mera.

⁵⁹ En huvudfoting är en förenklad figur bestående av en cirkel som föreställer ett mänskligt huvud samt några raka streck föreställande kropp, armar och ben.

2.6 Bild- och formverksamhet i de olika grupperna och klasserna

För barnen som är sju och åtta år fungerar det olika både i skolan och på eftermiddagen på de två fritidshemmen. När den ena klassen som är en etta, har bildverksamhet i skolan har den tidigare integrerats i andra ämnen. När samma barn har bild- och form med *Fritidspedagog 1* går de till skolans bildsal. För att kunna utföra aktiviteten är det en grupp på tjugofem barn samtidigt (med en personal). Med åttioåtta barn på avdelningen borde det bli cirka tre grupper med tre veckors intervaller.

Den andra klassen som har bildlektioner med sin ordinarie *Grundskollärare*, har byggt landskap i papper-maché och målat med vattenfärg, men inte provat på så många andra tekniker. (Målning med ”vattenfärg” består här av köpta ”Temperapuckar” som är vattenbaserade). På fritidshemmet har det inte varit någon regelbunden personalledd aktivitet. Där har till och med material som blivit förstört fått lov att kastats bort när det inte funnits tid för skapande verksamhet. *Fritidspedagog 2* beskriver också att skapande aktiviteter brukar sluta med att de figurer hon gjort som förebild snabbt fått läggas in i ett skåp för att inte bli förstörda. Hon anser att skälet till att det inte fungerar är att barnen har mycket konflikter beroende på att personalen varit underbemannad under lång tid. Hon säger: ”det känns så här, som hittills har jag haft nog med att försöka hålla näsan över vattenytan på det här jobbet.” Hon uttrycker sin upplevelse av en stressad tillvaro. Hennes påstående om känslan av besvikelse över sin egen initiativförmåga tolkar jag som en frustration över situationen. De barn som går i årskurserna 4 - 6 får bildämnet en gång per vecka under en timmes tid med en utbildad och intresserad bildlärare.

Vid bildverksamhet behövs även tid för att ta fram material och att rengöra färger, penslar och bord. Både förskolebarnen och eleverna i årskurs 4 - 6 städar efter sig, efter förmåga. En erfarenhet som jag har är exempelvis av ”elevens val” som är ett kort pass.⁶⁰ Redan efter 30 minuter behöver barnen snabbt ta sig dit mellanmålet serveras och har dåligt med tid för att hinna med att städa. För att hinna instruera och få tid till en övning är redan de 30 minuterna lågt tilltaget. Det underlättar om vatten, avlopp och material finns i samma rum eller i anslutande rum. Min egen erfarenhet är att det ibland saknas vatten och avlopp i rummet. Eventuella trösklar mellan rum innebär då risk för att vatten skvimpar ur sina burkar. I alla de undersökta verksamheterna fanns materialet i rummet där verksamheten pågick samt vatten och avlopp.

⁶⁰ Elevens val är en lektion, där eleverna väljer några gånger per termin bland exempelvis fyra ämnen.

Fritidshemmet och förskolans lokaler visade sig vara kombinerade för olika ändamål som spel och lek förutom hos *Fritidspedagog 1* som tog med sig barnen till en bildsal på eftermiddagen. Samma barn vistades i stället i fritidshemmets lek och allrum under sin bildverksamhet inom skolsamverkan.⁶¹ Det rum som fanns på det andra fritidshemmet hos *Fritidspedagog 2* hade ett stort bord mitt i rummet. Min reflektion blev att fritidshem ofta väljer ett stort arbetsbord där många barn kan umgås tillsammans vända mot varandra. Ramfaktorn påverkar eleverna med resultatet av mer social kontakt. Motsatsen är ett klassrum där elevernas bänkar ofta är organiserade så att eleverna ska sitta vända mot läraren.⁶²

För barnen i årskurserna 4 - 6 fanns en bildsal som enbart användes för skapande verksamhet.⁶³

När det gäller materialinköp ber *Förskolläraren* föräldrar om papper och ber fritidspersonal om material. *Bildläraren* säger att det köps in det material som absolut behövs men menar också att det är svårt att få pengar att räcka till att köpa in material som behöver bytas ut, sådant som förkläden, saxar och liknande. På det fritidshem som haft bild- och formverksamhet använder barnen ritböcker av ekonomiska skäl. *Fritidspedagog 2* anser att det är bra att få tips på prisvärt material från konsthallen där personalen för närvarande går på en kurs som sträcker sig över tre tillfällen. Endast *Grundskolläraren* anser att materialbudgeten är bra. Vid förfrågan om vilka övningar och vilket material som brukar ingå i bildlektionerna visar det sig att få tekniker används. Det material som köps in är vanligt basmaterial på förskolan och fritidshemmen, såsom kritor, kol, temperapuckar och papper. *Bildläraren* köper in allt papper till skillnad mot övriga verksamheter som också använder sig av kopieringspapper. En lösning för fritidshemmen och förskolan har varit att be föräldrar skänka ritpapper eller kopieringspapper.

2.7 Vad gör barnen på bildlektionerna

De aktiviteter som ingår i bildverksamheten är av varierat slag. Eleverna i årskurs 4 - 6 har mycket teckning i sin undervisning och de har tillgång till en datasal där de använder olika program för digital framställning, vilket inte någon annan personal nämner. *Bildläraren* berättar utförligt om olika typer av lektioner från teckningslektioner av människokroppen och ansiktet samt ger tips på tillverkning av lerfigurer. På en annan lektion får eleverna utgå från

⁶¹ Bild 1 Fritidshemmets lokal och bildsal.

⁶² Sverker Lindblad & Fritjof Sahlström (1999), "Gamla mönster och nya gränser. Om ramfaktorer och klassrumsinteraktion." i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1/1999, s. 79.

⁶³ Bild 2 Bildsalen för årskurs 4 - 6.

en känd bild av en konstnär för att göra en parafras på. De får information om konstnären och bildläraren berättar om flera kreativa övningar med mera. *Förskolläraren* berättar att barnen tidigare arbetat med tredimensionellt skapande som gips och lera men nu skapar barnen i form av kritteckningar och målningar. På förskolan visas dataföretaget Betapedagogs konstkort, Det är kartotekskort med konstbilder som inspiration och idéer på bild- och formuppgifter. Ett annat exempel är att barnen får i uppdrag att berätta om en tavla hemifrån.⁶⁴ *Fritidspedagog 1* berättar om att barnen provat att måla på akvarellpapper. Hon berättar också om att de målat till afrikansk musik och gjort ett tivoli med papprensor. *Fritidspedagog 2* berättar om ett besök på Tensta konsthall där de arbetat med papier-maché, men hon uppfattade det som en engångsupplevelse. Den kurs som jag nämnt tidigare på en konsthall i kommunen, har inspirerat personalen till en pedagogledd bild- och formverksamhet under ett tillfälle på en lovvecka då de målade med vattenfärg.

2.8 Vilken utbildning i bild- och form har pedagogerna

Grundskolläraren är relativt nyligen utbildad han har arbetat ett par år efter utbildningen. I lärarutbildningen för grundskolans tidigare år ingick inte bildämnet, det var en valbar kurs. Det är märkligt att ämnet är ett tillval när bildverksamhet är en så stor språklig del för barn i de åldrarna. Det visar tydligt på vilken diskursen är enligt värderingen av bild som ämne. *Fritidspedagog 1* berättar att hon arbetat på ett annat fritidshem för åtta år sedan. Hon kom i kontakt med ateljéer när hon utbildade sig på en folkhögskola. I den kurs som hon gick på, ingick inte bildverksamhet men senare har hon deltagit i en akvarellkurs. *Fritidspedagog 2* har en förälder som är skulptris. *Fritidspedagog 2* utbildade sig på 1980-talet till fritidspedagog och i utbildningen ingick bildämnet. *Förskolläraren* har arbetat i många år. Hon har gått en kort kurs i bild- och form under några dagar, för många år sedan och har även målat på sin fritid. *Bildläraren* som är utbildad på Konstfack har arbetat under många år och målar själv.

På frågan om vad som skulle kunna stimulera till bild- och formverksamhet framkommer behov av fortbildning, ett enskilt rum för skapande verksamhet, mindre barngrupper och mer ekonomiska resurser. *Bildläraren* har ett förslag på en tydligare läroplan i bild för barn i årskurs 1 och 2.

⁶⁴ Beta pedagog, <http://beta-pedagog.jetshop.se/default.aspx>, 2010-05-28.

2.9 Variant av aktionsforskning i barngrupp

Under mina bildlektioner under det läsår som den här studien bedrevs med två klasser i årskurs 1 och 2, har jag upplevt att barnen säger att de inte förstår uppgiften och jag har ofta fått instruera varje enskilt barn. Jag har märkt att en stor barngrupp skapar en oroligare miljö som gör att barnen har svårare att uppfatta en bildinstruktion. Bildlektionerna med klasserna har pågått under läsåret. Den tiden räknar jag som det jag tidigare beskrivit i ”Aktionsforskning”, som ett ”läge före” själva aktionsstudien. Mitt syfte med min studie var att förbättra bild- och formlektionerna. Orsaken till att göra undersökningen var att se om barnens uppfattningsförmåga kunde bero på en stressig miljö då det är många barn i gruppen. Enligt ramfaktorteorin är elevantalet att betrakta som en ramfaktor. För att kunna undersöka detta delade jag de två klasserna i en stor och en liten grupp för vardera klassen, det blev på så vis fyra grupper. Varje klass hade samma bilduppgift i den stora respektive den lilla gruppen. För att kunna se hur barnen uppfattade uppgiften gjordes fotodokumentation av deras bilder. Samtal fördes med några av barnen i varje grupp och då med barnets bild som utgångspunkt med så kallad bildelicitation.⁶⁵ Barn får ofta uppgifter att illustrera händelser eller en berättelse men mer sällan tvärtom, att berätta om sin bild. I en intervju är det lättare att få informanten att berätta om man utgår från en bild som har anknytning till personen, i det här fallet barnets egen bild.

Den stora gruppen i årskurs 2 bestod av fjorton barn och i den lilla gruppen blev det sex barn. Uppgiften var att teckna och måla en tydlig figur i förgrund med en suddig bakgrund.⁶⁶ Klassen hade nyligen sett en 3D film på Cosmonova, där fenomenet var tydligt vilket jag tog upp som en inledning till den praktiska övningen. I den stora gruppen tolkar jag resultatet att fem av barnen förstod uppgiften och utförde instruktionen. I den lilla gruppen utförde alla barnen uppgiften enligt instruktionen. Min tolkning blir att ett litet elevantal ger bättre förutsättningar i lugn miljö som påverkar barnen i positiv riktning.

Årskurs 1 hade uppgiften att utföra figurer av grundformer som skulle klippas ut i färgad kartong. Den stora gruppen bestod av tolv barn och den lilla även i klass ett av sex barn. I den stora gruppen uppfattade sex barn uppgiften och utförde uppgiften på det sätt instruktionen var. I den lilla gruppen uppfattade fyra barn uppgiften och utförde uppgiften enligt instruktionen medan ett barn kan bedömas tveksamt och ett barn gjorde inte uppgiften enligt instruktionen. Även om olika faktorer har inflytande på ett undervisningsförlopp ger

⁶⁵ Rose (2007), s. 237.

⁶⁶ Bild 3 Exempel på bilder från gruppstudien.

denna erfarenhet att barnen i den lilla gruppen hade lättare att uppfatta instruktionen. Resultatet berodde också på de enskilda barnens förmåga att kunna ta emot instruktioner. Den lilla gruppen i årskurs 2 bestod av bildintresserade flickor, medan barnen i årskurs 1 lilla grupp till stor del var barn som hade behov av extra lugn miljö. Trots detta visade resultatet att barnen hade lättare att uppfatta instruktion i den lilla gruppen och den lugnare miljön.

Resultatet från samtalen med barnen visade att de flesta barnen inte hade några speciella önskemål beträffande materialval för bildverksamhet. Barnen berättade inte så mycket om de motiv de valt förutom några av barnen. Förklaring till motiven var oftast det som syntes i bilden. Eventuellt skulle svaret blivit ett annat om intervjun skett i samband med bildövningen men på grund av tidsbrist beroende på skolan och fritidshemmets organisation kunde inte jag utföra intervjuerna då, vilket kan betraktas som en slags ramfaktorsorsak.

3 Resultat och tolkning

3.1 Uppmaningar i tidigare forskning ställt mot den konkreta verkligheten

Bendroth Karlsson skriver om hur viktigt det är att pedagogerna har egen erfarenhet för att kunna vägleda eleverna på ett bra sätt.⁶⁷ Det visar att personalens kunskaper har betydelse. Pedagogerna i min undersökning visade på skilda erfarenheter där endast *Bildläraren* hade längre utbildning. Att det saknas kunskaper i ämnet visar på att det finns en värdering i att bildämnet är mindre viktigt. Det kan bero på en uppfattning att barn inte behöver tillföras något när det handlar om estetisk kunskap. En av de intervjuade, *Fritidspedagog 1*, gav uttryck för att barn förutsätts ha så mycket fantasi att inte vuxna behöver tillföra mera. Hon hade upptäckt att det inte förhölls sig på det viset men insåg att det hade tidigare varit hennes uppfattning.

Bristande kunskaper i bildämnet kan vara en förklaring till den stora användningen av mallar när det gäller bildverksamheten i skolan. Om man som lärare inte är välbekant med ämnet är det lätt att använda sig av något som redan finns färdigt. Eleverna har också större chans att lyckas med ett ”fint” resultat om man utgår från mallar som hjälpmedel. Samtidigt är det givet hur resultatet ska bli. Eleven förväntas prestera det som pedagogen tänkt ut och inte några utsvävningar i fantasin som ofta förekommer vid större frihet. Här kan man se två motstående uppfattningar. Barn behöver inte lära sig hur man arbetar estetiskt och barn klarar inte att få ett tillräckligt bra resultat utan behöver en mall.

⁶⁷ Bendroth Karlsson (1998), s. 179.

Diskursen visar att bildämnet inte värderas högt samtidigt med skolans behov av kontroll. I min undersökning var det en grupp på tjugofem barn som gick till bildsalen med en pedagog på det fritidshemmet som anordnade bild- och formverksamhet. För att barnen i åldern från sex till och med åtta år skulle kunna klara av att utföra övningarna måste det vara mycket enkla uppgifter, fick jag veta. Barnes skriver om att ett samhälle i förändring behöver människor som har utvecklat flexibilitet.⁶⁸ Jag uppfattar att de stora barngrupperna försvårar flexibilitet och på så sätt står i ett motsatsförhållande till det Barnes menar att vårt samhälle behöver. En pedagog med en stor grupp barn i en relativt låg ålder medger mindre möjligheter för flexibla lösningar. Inom bild- och formverksamhet finns en stor möjlighet för eleverna att kunna utvecklas individuellt, men då måste processen värderas bättre och inte bara resultatet. Framför allt måste man bortse från att resultatet ska bli lika som slutprodukten blir vid användandet av mall.

Barnes skriver att barnen får uppfattningen att det finns ett ”rätt” sätt att göra uppgiften som i andra skolämnen.⁶⁹ Man kan också vända på resonemanget, det kanske är pedagogerna och skolans tradition att uppgifter ska lösas på ett förutbestämt sätt för att få ökad kontroll över barnen. Faran är att en styrd verksamhet tar bort den kreativa känslan. På det fritidshem i min undersökning som inte hade någon organiserad bild- och formverksamhet, berättade *Fritidspedagog 2* att det ständigt är barn som är sysselsatta med bild- och formverksamhet. Det tyder på att det finns ett behov av att arbeta skapande hos barn. Det visar också att barnen väljer själva att syssla med sådan verksamhet. Vygotskij skrev att fantasi var en medvetandeform som relaterar till verkligheten, desto mer av verkliga upplevelser desto mer möjlighet till fantiserande⁷⁰. Man kan se det som att man skaffar en idébank för att användas både till fantasi men även för att se olika problemlösningar. När barnen tillåts använda sin kreativa förmåga uttrycker de också delar av sin verklighet.

Idag vistas barn i åldern från sju till och med nio år på fritidshemmen, många med mindre vuxenkontakt än tidigare. De har långa dagar då de vistas i stora barngrupper. Det visar att det är extra viktigt att den kreativa känslan får möjlighet att uttryckas. Efter 1990 gjordes stora nedskärningar på personalantalet i barnomsorgen samtidigt som barnantalet i grupperna ökat. Följden har blivit att chansen för kultur minskat och ibland saknas den helt på en del ställen. Min

⁶⁸ Barnes (1994), s. 31.

⁶⁹ Barnes (1994), s. 19.

⁷⁰ Lev Semenovič Vygotskij (1995), *Fantasi och kreativitet i barndomen*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, s. 8 f, 44.

undersökning visade att stora barngrupper ger mindre möjlighet till estetisk verksamhet för barn på fritidshem.

I Ahlner Malmströms bok står det att eleverna behöver öva upp förmågan att tillverka och förstå bilder av samma skäl som när det gäller text, för att kunna kommunicera.⁷¹ Den uppmaningen stöds även i *Läroplan för grundskolan, allmän del. Mål och riktlinjer – Kursplaner – Timplaner* skriven av Thorsén.⁷² I citaten som jag redan nämnt framgår att bildämnet bör innehålla studier av bilders grundbetydelser och att övning i sin förmåga till att uttrycka annat med bilder.⁷³ Läroplanen fastslår att barn ska ”utveckla sin förmåga att självständigt skapa bilder, att kommunicera med bilder och att tolka och kritiskt granska bilder”.⁷⁴ Bild är ett viktigt språk, speciellt för barn, och det borde tillvaratas i verksamheter för barn. Det finns inget angivet i Skolverkets *Kursplan för bild* om att barn i årskurserna 1 – 3 borde arbeta med bild.⁷⁵ Ett märkligt sammanträffande då ramfaktorerna inte medger så mycket resurser. Är inte barns behov av bild- och formverksamhet lika stort idag år 2010 som 1980?

4 Slutdiskussion

4.1 Värdering av bildämnet

Min fråga var: ”Hur ser förutsättningarna ut för bild- och formverksamhet för barn i årskurs 1 och 2 i jämförelse med intilliggande årskurser?” De texter som jag undersökt menar att bildverksamhet är viktig för barns utveckling, vilket står tydligt angivet i läroplaner, statliga dokument och från tidigare forskning i ämnet. Inom forskningen kom Bendroth Karlsson fram till att det är viktigt att pedagogerna själva kan det ämne som undervisas i.⁷⁶ Hon har också kommit fram till att det finns en föreställning om att barn redan kan skapa bilder. Svensson har i sin uppsats bland annat skrivit om att bildämnet används som ett hjälpmedel för andra ämnen.⁷⁷ I min undersökning kommer liknande resultat fram. Ofta används bildskapande som sätt att redovisa eller illustrera andra ämnen i skolan. Barnen i årskurs 4 – 6 hade bildlektioner med utbildad lärare i ämnet regelbundet. En reflektion blir att barn förutsätts klara av en skapande verksamhet på förskolan och i årskurserna 1 - 3 men i de högre årskurserna får de

⁷¹ Ahlner Malmström (1991), s. 137 f.

⁷² Thorsén (1980), s. 72.

⁷³ Ibid., s. 72.

⁷⁴ Ibid., s. 69.

⁷⁵ <http://skolverket.se/sb/d/2386/a/16138/titeld/BL1010%20Bild.2010-01-24>.

⁷⁶ Bendroth Karlsson (1998), s. 179.

⁷⁷ Svensson (2009), s. 6, 26 ff.

tillgång till en utbildad bildlärare. Intervjun med *Bildläraren* bekräftade att barnen saknade estetiska färdigheter. Hon önskade att barnen skulle ha kommit förbi stadiet då de tecknar huvudfotingar. Den frågan, som jag sökt svar på genom att göra intervjuer är: hur ser förutsättningarna ut för bild- och formverksamhet för barn i årskurs 1 och 2 med tillhörande fritidshem i de specifika klasserna? *Förskolläraren* hade tid och intresse för bildverksamhet men jag bedömer att det saknades en del kunskaper. Samma sak gällde för *Grundskolläraren* som hade sin klass även i bildämnet trots att han saknade specifik utbildning i ämnet. Jag tolkar att de landskap som utfördes berodde på att det var kunskaper som han själv hade lärt sig av sin far. Med egen erfarenhet och kunskap kunde läraren visa barnen hur de skulle gå till väga i den specifika uppgiften. När *Grundskolläraren* pratar om andra moment i bild tolkar jag det som att barnen får sköta sig själva. Eleverna får en uppgift att skapa ett visst resultat, men hur det går till utelämnas. Barnen antas redan ha kunskaper att nå resultatet. På samma avdelnings fritidshem fanns endast bildverksamhet som en aktivitet bland barnen där pedagogerna inte deltog.

Det andra fritidshemmet hade bild som en aktivitet där många barn deltog samtidigt. Med barn i åldern från fem år (fyller sex år under året) och endast en personal, kan endast mycket enkla saker göras som barnen förstår och klarar själva utan hjälp. Det visar sig i de undersökta fallen att pedagogerna ofta strävar efter att försöka genomföra eller få igång en bildverksamhet. Ramfaktorerna gör dock att det uppstår praktiska svårigheter att genomföra en bra verksamhet. Det beror dels på barnantalet i grupperna, och dels på bristande kunskaper hos pedagogerna. I det ena fallet fanns aktiviteten var tredje vecka och för den andra gruppen uteblev aktiviteten helt, förutom vid enstaka tillfällen, medan förskolan och årskurserna 4 - 6 hade bildverksamhet regelbundet.

Fritidspedagog 2 berättade att barnen uppmanades rita när de var klara med matematiken. Hon menade att skolans diskurs är att barn kan rita utan instruktioner. I samma klass hade bilder av Carl Larsson hängts upp utan några kommentarer. Orsaken kan vara att kunskapen saknades hos läraren. *Förskolläraren*, som ansåg att bildverksamheten var viktig, hängde upp barnens bilder utanför arbetstiden. När hon berättade om att barnen målat stilleben talade hon inte om ifall barnen fått instruktioner om hur de skulle göra för att teckna föremålen. Däremot fick jag veta att matematik integrerades. *Fritidspedagog 1* berättade att bildämnet inte hade hunnits med detta år, utan hade bytts ut mot kärnämnet engelska. Bildämnet ingick inte till någon del i *Grundskollärarens* utbildning, trots att bild som

kommunikation är en stor del av barns språk. Sammanfattningsvis tyder uppgifterna som informanterna delgav mig på att bildämnet värderas mindre än kärnämnen.

4.2 Faktorer som ger förutsättningar för estetisk verksamhet

Ramfaktorerna innebär sådana faktorer som utgör möjligheter och ramar för att kunna bedriva bild- och formverksamhet. Ramfaktorerna är bland annat storleken på elevgruppen. En av pedagogerna nämner att detta i kombination med få personal leder indirekt till konflikter bland barnen. Konflikterna i sin tur är personalkrävande och konsekvensen blir att förutsättningarna blir sämre för en bild- och formverksamhet. För att ordna så att barn ska kunna få ägna sig åt sådan verksamhet krävs både en mindre barngrupp och väl tilltagen tid. Min studie inspirerad av aktionsforskning visade att barnen hade lättare att uppfatta en bildinstruktion i en mindre grupp.

Sammanfattningsvis var det ganska likartade förhållanden på de båda fritidshemmen beträffande barngruppernas storlek och personalantal. Trots det fungerade den estetiska verksamheten på skilda sätt. Intresset för skapande verksamhet var varierande. Några hade ett stort intresse för bild- och formverksamhet, men det fanns också tankar om att det inte fanns något direkt intresse bland barnen för aktiviteten. Ett behov som framfördes i mina intervjuer var studiebesök och fortbildning men för att personalen ska kunna använda sina kunskaper är det viktigt att ramfaktorerna medger att det också är möjligt att kunna genomföra aktiviteterna. För årskurserna 4 - 6 fanns allt från tvådimensionellt och tredimensionellt arbete till att använda dator och bildprogram i bildarbetet. I min undersökning gör jag en sammanfattande tolkning att pedagogerna har intresse för bildverksamhet om det ges förutsättningar i form av de ramfaktorer som behövs. Förutsättningar som skulle ge bättre möjligheter var enligt informanternas önskningar: en bra lokal, mindre barngrupper, en tydlig läroplan för årskurserna 1 och 2 samt fortbildning. För att lära ut är det helt nödvändigt att själv ha kunskap. I min undersökning har jag gjort några fallstudier för att se hur estetisk verksamhet kan fungera i skilda grupper. Vidare forskning skulle kunna vara att undersöka om det föreligger skillnad i estetisk utveckling för barn beroende på om de fått bildundervisning i åldern sju till och med nio år.

5 Källförteckning

5.1 Tryckta källor

- Ahlner Malmström, Elisabet (1991) *Är barns bilder språk?* Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Backman, Jarl m.fl. (1993) *Den nationella utvärderingen av grundskolan våren 1992. Bild huvudrapport. Skolverkets rapport. Nr 22*, Stockholm: Liber Distribution, Publikationstjänst.
- Barnes, Rob (1994) *Lära barn skapa: Kreativt arbete med barn*, Lund: Studentlitteratur.
- Bendroth Karlsson, Marie (1996) *Bildskapande i förskola och skola: Estetisk verksamhet och pedagogiska dilemman*, Lund: Studentlitteratur.
- Bendroth Karlsson, Marie (1998) *Bildskapande i förskola och skola*, Lund: Studentlitteratur.
- Broady, Donald (1999) ”Det svenska hos ramfaktorteorin” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1.
- Broady, Donald & Lindblad, Sverker (1999) ”På återbesök i ramfaktorteorin: Temaintroduktion”, i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1.
- Cederborg, Ann-Christin (2000) *Barnintervjuer: vägledning vid utredningsarbete*, Stockholm: Liber.
- Dahllöf, Urban (1999) ”Det tidiga ramfaktorteoretiska tänkandet: En tillbakablick”, i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1.
- Gustafsson, Christina (1999) ”Ramfaktorer och pedagogiskt utvecklingsarbete” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1.
- Häikiö, Tarja (2007) *Barns estetiska läroprocesser: Atelierista i förskola och skola*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Kullberg, Birgitta (2008) *Etnografi i klassrummet*, Lund: Studentlitteratur.
- Lindblad, Sverker & Sahlström, Fritjof (1999) ”Gamla mönster och nya gränser. Om ramfaktorer och klassrumsinteraktion.” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1.
- Lindgren, Simon (2009) *Populärkultur. Teorier, metoder och analyser*, Malmö: Liber AB.
- Linné, Agneta (1999) ”Om ramfaktorteorin och historisk förändring: Noteringar utifrån en läroplanshistorisk studie” i *Pedagogisk forskning i Sverige*, årgång 4, nr 1.
- Marner, Anders & Örtegren, Hans (2003) *En kulturskola för alla – estetiska ämnen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv*, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Merriam, Sharan (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*, Lund: Studentlitteratur.
- Nordenfalk, Katta (1996) *Barns bilder och solen lyste blå*, Stockholm: Bergh i samarbete med

Moderna museet och Riksställningar.

Rose, Gillian (2007) *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, London: Sage.

Stensmo, Christer (2002) *Vetenskapsteori och metod för lärare – en introduktion*, Uppsala: Kunskapsföretaget i Uppsala AB.

Skolverket (2009) *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94*, Stockholm: Fritzes.

SOU 1974:42. *Barns fritid: Fritidsverksamhet för 7 till 12 åringar: Betänkande angivet av 1968 års Barnstugeutredning*, Stockholm: Allmänna förlaget.

Sparrman, Anna (2002) *Visuell kultur i barns vardagsliv: bilder, medier och praktiker*, Linköping: Tema Barn, Universitetet.

Thorsén, Kerstin, redaktör (1980) *Läroplan för grundskolan, allmän del. Mål och riktlinjer – Kursplaner – Timplaner*, Skolöverstyrelsen, Stockholm: Liber
Läromedel/Utbildningsförlaget.

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*, Lund: Studentlitteratur.

Vygotskij, Lev S (1995) *Fantasi och kreativitet i barndomen* Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

5.2 Otryckta källor

Barnombudsmannen i samarbete med Statens kulturråd (2006) *Barn och ungas rätt till kultur. En skrift från Statens kulturråd och Barnombudsmannen*,
<http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=4717&s=kultur>, 2010-02-20.

Beta pedagog, <http://beta-pedagog.jetshop.se/default.aspx>, 2010-05-28.

Marner, Anders (2003) ”Skolan som bas för kulturen”, i *Västerbottens-Kuriren*, 25/8 2003,
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-13647>, 2010-06-15.

Marsch, Helena & Forsberg, Maria (2008) *Fyra pedagoger och bildämnet*,
[http://www.uppsatser.se/sökord:bild i grundskolan](http://www.uppsatser.se/sökord:bild%20i%20grundskolan), 2010-03-03.
<http://skolverket.se/sb/d/2386/a/16138/titeld/BL1010%20Bild>, 2010-01-24.

Svensson, Sandra (2009) *Estetiskt kunskapande: En studie om vilken plats estetisk verksamhet har i förskola, förskoleklass och grundskolans tidigare år*, Umeå Universitet, Institutionen för estetiska ämnen i lärarutbildningen.
[http://www.uppsatser.se/sökord: Nyckelord: skapande; pedagogik; estetik; syn på estetisk kunskap](http://www.uppsatser.se/sökord:Nyckelord:skapande;pedagogik;estetik;syn%20p%C3%A5%20estetisk%20kunskap), 2010-02-20.

Intervjuer med personal. Ljudupptagning i författarens ägo.

Samtal med barn.

5.3 Bilagor

Intervjuguide.

5.4 Bildförteckning

Fritidshemmets bildsal och lokaler.

Bildsalen för årskurs 4 - 6.

Exempel på barns skapade verk i årskurs 1 och 2.